

مطالعه

مشاوران آموزش

ناشر تخصصی علوم انسانی
ناشر تخصصی دروس عمومی

مقدمه

«آبی که بر آسود زمینش بخورد زود دریا شود آن رود که پیوسته روان است»
چند سالی می‌شود که این بیت و بهتر بگوییم این غزل از شاعر شاعران، «سایه»، را چراغ راه گرفته‌ایم؛ اما شما که غریبه نیستید، حالا فکر می‌کنیم کاش وقتی به سن و سال شما بودیم، این بیت‌ها را زمزمه هر روز خود می‌کردیم.

شاید نوجوانی من و مای سی‌و‌اندی‌ساله در سایه‌روشن تردیدها و امیدها، نتوانستن‌ها و توانستن‌ها گذشت اما امروز با شما دوست پایه یازدهمی همراه شده‌ایم تا برای گذر از سال‌های درس و مدرسه و بعد کنکور سراسری، هم‌صدا شویم:

«امروز نه آغاز و نه انجام جهان است   ای بس غم و شادی که پس پرده نمان است
گر مرد رهی غم مخور از دوری و دیری   دانی که رسیدن هنر گام زمان است»
پس اگر افتخار می‌دهید، هم‌قدم شویم:

سعی کردیم برای این کتاب، درسنامه‌هایی جامع و پرنکته تهیه کنیم.

در درس‌های تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی، «نشانه‌گذاری» را جدی بگیرید. تقسیم‌بندی هر دوره براساس بازه زمانی اتفاقات، محدوده جغرافیایی رویدادها، حاکمیت سیاسی، وضعیت اجتماعی موجود و تأثیر آن بر «ادبیات» به ذهن شما برای درک اتفاقات تاریخی و سبکی و ادبی کمک می‌کند. سعی کردیم مطالب را در کادرها و نمودارهای متنوع قرار دهیم تا سایه سنگین «حفظ کردن» مطالب از دوشتان برداشته شود. هدف اصلی‌مان در این بخش، درک تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی است نه حفظ کردن صرف آن. در بخش‌های «عروض» کتاب، «پایه‌های آوایی» را با زبانی ساده و به‌صورت کاربردی توضیح داده‌ایم. یکی از راه‌های کسب مهارت در عروض، دیدن مثال و تمرین زیاد است. «به‌وقت تمرین» در این بخش‌ها، به کمک شما می‌آید.

در درس‌هایی که با «آرایه‌های ادبی» سروکار داریم، مطلب را با مثالی ساده شروع کرده‌ایم تا کاربرد این آرایه‌ها را در گفت‌وگوهای روزمره نشان دهیم. تقسیم‌بندی مثال‌ها در عنوان‌های «از دل کتاب» و «بیشتر از کتاب» برای مواجهه شما با مثال‌های متوسط و سخت هر آرایه است.

در هر درسنامه، بخشی به نام «به‌وقت تمرین» داریم که در آن مهارت شما را در یادگیری مطالب هر درس سنجیده‌ایم. تست‌های این بخش، شبیه‌سازی شده با آزمون‌های آزمایشی و کنکور سراسری است. دام‌های تستی را نیز در این بخش‌ها تذکر داده‌ایم.

در بخش پایانی، «ماجرای عروض» و «ماجرای آرایه‌ها» نکات مهم مباحث را با هم مرور می‌کنیم.

هر درسنامه شامل تست‌های آموزشی، کنکوری و سطح بالاست. در این بخش، با تمامی ساختارهای سؤالات کنکور آشنا می‌شوید و دام‌ها و ترفندهای تست‌زنی را در بخش «پاسخنامه» یاد می‌گیرید.

در انتهای هر فصل کتاب، با «آزمون‌های تشریحی» مروری بر مطالب هر فصل خواهیم داشت و برای امتحانات آماده می‌شویم. باقی حرف‌هایمان بماند برای صفحات پیشی رو.

در انتها، از اعتماد مدیریت محترم انتشارات، جناب آقای «وحید تمنا» سپاس‌گزاریم.

همدلی و نگاه علمی مدیریت محترم بخش تألیف انتشارات، جناب آقای دکتر «احمد خداداد» را کنار خود داشتیم. از ایشان سپاس‌گزاریم.

و تشکر از دانش، حوصله و دقت همکاران ویراستار، خانم‌ها «مهسا کاظمی» و «فرزانه موسوی‌نیا» را بر خود واجب می‌دانیم.

مهسا آقاصفری
فاطمه لطفیان

پایه‌ها آوایی همسان

پلان ۱

پلان اول درس دوم کتاب را به یاد بیاورید:
آدم‌هایی را که کنار هم به صف کردیم و از آن‌ها خواستیم یک ترانه را با هم بخوانند. چیزی که شنیدیم، یک ریتم گوش‌نواز، منظم و لذت‌بخش بود. حالا بیایید نفراتمان را به دسته‌های منظم «سه‌تایی» یا «چهارتایی» تقسیم کنیم و آواز خواندشان را بشنویم.
در درس دوم با پایه‌های آوایی آشنا شدیم. برای تقسیم‌بندی درست پایه‌ها این مسیر را طی کردیم:
خوانش درست بیت ← نوشتن بیت به خط عروضی ← تقطیع هجایی و رسم نشانه‌های آن (U، -) ← مرزبندی هجاها به دسته‌های منظم و تکراری ← پایه‌های آوایی
در مثالی که خواندید، هجاها را جای نفرات گروه آوازم فرض کردیم. در این درس هم هدف ما تقسیم‌بندی درست هجاها به دسته‌های سه‌تایی و چهارتایی منظم و تکراری است.

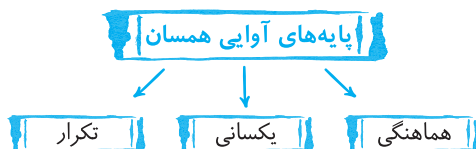
چشم‌انداز

این درس مثل در ورودی برای تعیین وزن عروضی بیت‌هاست. می‌خواهیم با دو وزن عروضی مهم و پرکاربرد شعر فارسی آشنا شویم. علاوه بر آن، مطالب این درس یکی از موضوعات مهم تست‌های آزمون‌های سراسری است؛ بنابراین در ادامه، تست‌های بیشتری خواهیم دید و نگاهمان را به عروض جدی‌تر می‌کنیم.

با این کلیدواژه‌ها در صفحه‌های پیش رو سروکار داریم:

- ☆ پایه‌های آوایی همسان
- ☆ وزن‌واژه‌ها یا ارکان عروضی
- ☆ انواع وزن‌واژه‌ها یا ارکان عروضی

پایه‌های آوایی همسان

الف) سه بیت زیر را بخوانید.

- ۱) مرا گر دوستی با او به دوزخ می‌برد شاید
  - ۲) بی‌همگان به سر شود بی‌تو به سر نمی‌شود
  - ۳) روزگار است اینکه گه عزت دهد گه خوار دارد
- ب) این ابیات را تقطیع کنید و نشانه‌های هجایی هریک را زیر آن بنویسید.

گزینه «۱»:

م	را	گر	دوس	تی	با	او	پ	دو	رَخ	می	ب	رَد	شا	یَد
پ	نق	دَن*	دَر	پ	هَش	تَس	تَا*	ک	یا	ری	مِه	رَ	بَا*	دَا
U	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-

۱. هجای کشیده «دوس» را به دو هجای بلند و کوتاه تبدیل کردیم.

۲. در هجای سوم و هشتم حذف همزه داشتیم.

گزینه «۲»:

بی	هت	م	گا*	پ	سَر	ش	وَد	بی	تُ	پ	سَر	ن	می	ش	وَد
دا	غ	تُ	دا	رَ	دین*	د	لَم	جا	ی	د	گر	ن	می	ش	وَد
-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U	-

۱. در هجای سوم حذف همزه صورت گرفته است.

گزینه «۳»:

رد	دا	خار	گه	هد	ذ	رت	عز	گه	ک	تیر	رس*	گا	ز	رو
رد	دا	یار	یس	ها	چ	زی	با	زیر	آ	گر	زی	با	خ	چَر
-	-	U	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-

۱۱ در هجای چهارم حذف همزه صورت گرفته است.

۱۲ دو هجای کشیده «خار» و «یار» را به هجاهای بلند و کوتاه تقسیم کردیم.

حالا سعی می‌کنیم هجاهای هر بیت را به دسته‌های منظم و تکراری تقسیم کنیم و پایه‌های آوایی را مشخص نماییم. (به جدول‌های تقطیع نگاه کنید. مرزهای پایه‌های آوایی را با خطوط پر رنگ نشان داده‌ایم.)

☆ بیت اول به چهار رکن تقسیم شده و در هر رکن یک هجای کوتاه و سه هجای بلند (U---) تکرار شده است.

☆ بیت دوم را هم به چهار رکن چهارهجایی تقسیم کرده‌ایم:

رکن‌های اول و سوم: یک هجای بلند + دو هجای کوتاه + یک هجای بلند (UU-)

رکن‌های دوم و چهارم: هجای کوتاه + هجای بلند + هجای کوتاه + هجای بلند (U-U-)

آیا در این تقسیم‌بندی، تکرار و یکسانی دیده می‌شود؟ - خیر؛ موفق نبودیم، فقط توانستیم نشانه‌های هجایی را تقسیم‌بندی کنیم؛ اما به یکسانی و شباهت نرسیدیم.

☆ در بیت سوم، چهار رکن یا پایه آوایی داریم که از چهار هجا تشکیل شده، ترکیب هر رکن به این صورت است:

هجای بلند + هجای کوتاه + دو هجای بلند (U--U) ← به تکرار و یکسانی رسیده‌ایم.

همان‌طور که دیدید در تقسیم‌بندی هجاهای بیت‌های اول و سوم، پایه‌های آوایی کاملاً یکسان و یک‌شکلی را به دست آوردیم. به این پایه‌های هماهنگ، یک‌شکل و تکراری، پایه‌های آوایی همسان می‌گویند.

پایه‌های آوایی هماهنگ، تکراری و یکسان را پایه‌های آوایی «همسان» می‌نامیم.

بیدانان باشد هر مصراع می‌تواند سه یا چهار پایه آوایی داشته باشد. در تمرین بعدی با بیت‌هایی که از سه پایه آوایی همسان تشکیل شده‌اند، بیشتر آشنا می‌شوید.

???

به وقت تمرین

کدام گزینه با بیت زیر، پایه‌های آوایی هم‌شکلی دارد؟

«من به هر جمعیتی نالان شدم جفت بدحالان و خوش‌حالان شدم»
 ۱) ای که گفتم دیده از دیدار بت‌رویان بدوز هرچه گویی چاره دانم کرد جز تقدیر را
 ۲) عمر گویندم که ضایع می‌کنی با خوب‌رویان وان که منظوری ندارد عمر ضایع می‌گذارد
 ۳) نه منظوری که با او می‌توان گفت نه خصمی کز کمندش می‌توان رست
 ۴) در هوایت بی‌قرارم روز و شب سر ز پایت برندارم روز و شب
 بیت‌ها را به ترتیب تقطیع می‌کنیم.

بیت صورت سؤال:

مَن	بِ	هَر	جَم	عِی	تِی	نَا	لَا	شُ	دَم
جُف	تِ	بَد	حَا	لَا	نُ	حَا	لَا	شُ	دَم
-	U	-	-	-	U	-	-	U	-

بیت از سه پایه آوایی تشکیل شده. نشانه‌های هجایی تکرارشونده آن (U--U) است؛ اما همان‌طور که می‌بینید در پایه آوایی پایانی، یک هجای بلند حذف شده است.

گزینه «۱»:

ای	ک	گُف	تِی	دِی	دِ	آز	دِی	دَا	رِ	بُت	رَو	یَا	بِ	دُوز*
هَر	چِ	گُو	یِی	چَا	رِ	دَا	تَم	گَرَد	جُز	تَق	تَق	دِیِر	رَا	-
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-

۱۱ در رکن سوم و چهارم هجاهای کشیده «گرد» و «دیر» را به هجای بلند و کوتاه تقسیم کرده‌ایم.

۱۲ هجای پایانی مصراع اول نیز کشیده و در حکم بلند است.

بیت چهار پایه آوایی دارد. نشانه هجایی بیت (U--U) است؛ اما در پایه آوایی پایانی یک هجای بلند حذف شده است.

گزینه «۲»:

عُمَر	گو	یَن	دَم	ک	ضَا	یَع	مِی	کُ	نِی	بَا	خُوب	رُو	یَاکِر
وَاکِر	ک	مَن	ظُو	رِی	نَ	دَا	رَد	عُمَر	ضَا	یَع	مِی	کُ	ذَا
-	U	-	-	-	U	-	-	U	-	-	-	-	-

۱. هجای کشیده «عُمَر» در رکن اول مصراع اول و رکن سوم مصراع دوم و هجای کشیده «خوب» در رکن پایانی مصراع اول به هجای بلند و کوتاه تبدیل شده است.
بیت از تکرار منظم چهار پایه آوایی با هجاهای (-U-) ساخته شده است.

گزینه «۳»:

نَ	مَن	ظُو	رِی	ک	بَا	اَو	مِی	تَ	وَاکِر	گفت
نَ	حَص	مِی	کَز	ک	مَن	دَش	مِی	تَ	وَاکِر	رست
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-

۱. هجای پایانی در مصراع بلند محسوب می‌شود.

بیت از سه پایه آوایی با هجای (-U-) تشکیل شده؛ اما در پایه آوایی پایانی یک هجای بلند حذف شده است.
گزینه «۴»:

دَر	هَت	وَ	یَت	بِی	قِ	رَا	رَم	رُو	رُ	سَب
سَر	زِ	پَا	یَت	بَر	نَ	دَا	رَم	رُو	رُ	سَب
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-

این بیت مثل بیت صورت سؤال از تکرار سه پایه آوایی با هجای (-U-) تشکیل شده. در پایه پایانی هم یک هجای بلند حذف شده است.
پاسخ گزینه «۴» است.

گاهی هجای پایانی یک مصراع، یک یا دو هجا کمتر از پایه‌های دیگر دارد؛ در این حالت باز هم پایه‌های آوایی آن مصراع «همسان» محسوب می‌شود.

وزن واژه یا رکن شعر فارسی

تقسیم‌بندی هجاها، مرزبندی پایه‌های آوایی و تشخیص پایه‌های آوایی همسان را یاد گرفتیم. حالا بیایید یک کار تازه کنیم: کلماتی را می‌نویسم و از شما می‌خواهم، علاوه بر نشانه‌های هجایی، حروف «ت» و «ن» را زیر نشانه‌های هجایی به کار ببرید. یک قانون هم بگذاریم: «ت» به جای هجای کوتاه (U) و «ن» به جای هجای بلند (-) قرار می‌گیرد.

خاطره‌ها	بِرِسَاتَم	بازچه‌ها	کاروان‌ها	بِشَارَت‌ها	جَوَاهِر
- U U -	- - U U	- U - -	- - U -	- - - U	- - U
تَن تَ تَ تَن	تَن تَن تَ تَ تَن	تَن تَن تَ تَن تَن	تَن تَن تَ تَن تَن	تَن تَن تَن تَن تَن	تَن تَن تَن تَن

حالا این کلمات را ببینید:

مُفَعِّلُنْ	فَعْلَاتُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَاعِلَاتُنْ	مَفَاعِلُنْ	فَعُولُنْ
-UU-	--UU	-U--	--U-	---U	--U

هرکدام از این کلمات را معادل یکی از کلمات بالا قرار می‌دهیم:

خاطره‌ها	بِرِسَاتَم	بازچه‌ها	کاروان‌ها	بِشَارَت‌ها	جَوَاهِر
- U U -	- - U U	- U - -	- - U -	- - - U	- - U
	تَن تَن تَ تَ تَن	تَن تَن تَ تَن تَن	تَن تَن تَ تَن تَن	تَن تَن تَن تَن تَن	تَن تَن تَن تَن
مُف تَ ع لُنْ	فَ عَ لَا تُنْ	مُس تَف ع لُنْ	فَا عَ لَا تُنْ	مَ فَا عِی لُنْ	فَ عَو لُنْ

چه کردیم؟

به جای نشانه‌های هجایی یک کلمه، یک معادل گذاشتیم. از این به بعد در تقطیع یک بیت، این معادل‌ها را برای هر کدام از پایه‌های آوایی استفاده می‌کنیم.

به هر کدام از این معادل‌ها که به جای پایه‌های آوایی قرار می‌گیرند، «وزن‌واژه» یا «رکن» می‌گوییم.

وزن شعر فارسی از کنار هم نشستن این وزن‌واژه‌ها شکل می‌گیرد. در پایه‌های آوایی همسان، تکرار منظم هریک از این پایه‌های آوایی را می‌توانید، ببینید. در این درس با دو تا از وزن‌واژه‌ها آشنا می‌شویم: **مفاعیلن** و **فاعلاتن**

خانواده وزن‌واژه مفاعیلن

◇ تکرار وزن‌واژه یا رکن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مشخصات:

☆ تعداد پایه‌های آوایی یا وزن‌واژه: ۴ پایه

☆ نشانه‌های هجایی: U---

☆ معادل هجایی: ت تَن تَن تَن

☆ وزن‌واژه: مفاعیلن (پایه‌های آوایی همسان)

«چو فرهاد از جهان بیرون به تلخی می‌رود سعدی ولیکن شور شیرینش بماند تا جهان باشد»

جُ	قَر	ها	دَر_*	ج	هاکُر	بی	روکُر	بِ	تَل	خِ	مِ	رَ	وَد	سَع	دِ
و	لِ	گَن	شِو	رِ	شِی	رِی	نَش	بِ	مَا	نَد	تَا	حَ	هَاکُر	بَا	سَد
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-
مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن			

◇ تکرار وزن‌واژه یا رکن مفاعیلن مفاعیلن مفاعی (= فعولن)

مشخصات:

☆ تعداد پایه‌های آوایی یا وزن‌واژه: ۳ پایه

☆ نشانه‌های هجایی: U---

☆ معادل هجایی: ت تَن تَن تَن

☆ وزن‌واژه: مفاعیلن (پایه‌های آوایی همسان)

☆ نکته مهم: در رکن آخر این وزن، یک هجا از وزن‌واژه پایانی حذف شده و مفاعیلن به مفاعی یا فعولن تبدیل شده است.

م	فا	عی	نُ
U	-	-	-
م	فا	عی	نُ
U	-	-	×
یا			
ف	عو	نُ	
U	-	-	×

«وجودی دارم از مهرت گدازان وجودم رفت و مهرت همچنان هست»

وُ	جو	دِی	دَا	رَ	مَر_*	مِه	رَت	گُ	دَا	زَاکُر
وُ	جو	دَم	رَف	تُ	مِه	رَت	هَم	جُ	نَاکُر	هَسْت
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-
مفاعیلن			مفاعیلن				مفاعی (فعولن)			

□ حذف همزه در هجای «مَر»

□ **جرقه** یادتان باشد با حذف یک هجا از رکن پایانی، همسان‌بودن پایه‌های آوایی از بین نمی‌رود.

خانواده وزن‌واژه یا رکن فاعلاتن

◇ تکرار وزن‌واژه یا رکن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
مشخصات:

☆ تعداد پایه‌های آوایی یا وزن‌واژه: ۴ پایه

☆ نشانه‌های هجایی: - - U - -

☆ وزن‌واژه: فاعلاتن

☆ زندگانی صرف کردن در طلب حیفی نباشد گر دری خواهد گشودن سهل باشد انتظاری»

زِن	دِ	گَا	نِی	صِرْف	گِر	دَن	دَر	طَ	لَب	جِی	فِی	نَ	بَا	شَد
گَر	دَ	رِی	خَا	هَد	گُ	دَن	سَهْل	بَا	شَد	اِن	تِ	ظَا	رِی	
-	U	-	-	-	U	-	-	U	-	-	-	U	-	-
فاعلاتن				فاعلاتن				فاعلاتن						

هجای کشیده «صرف» و «سهل» را به دو هجای بلند و کوتاه تبدیل کرده‌ایم.

◇ تکرار وزن‌واژه یا رکن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن (= فاعلا)

مشخصات:

☆ تعداد پایه‌های آوایی: ۴ پایه

☆ نشانه‌های هجایی: - - U - -

☆ معادل هجایی: تَن تَن تَن

☆ وزن‌واژه: فاعلاتن

☆ نکته مهم: از وزن‌واژه آخر، یک هجا حذف شده است؛ اما همچنان پایه آوایی همسان محسوب می‌شود.

فَا	عَ	لَا	تُن
-	U	-	-
فَا	عَ	لُن	↓
-	U	-	×
فَا	عَ	لَا	
-	U	-	×

«ما به غم خو کرده‌ایم ای دوست ما را غم فرست تحفه‌ای کز غم فرستی نزد ما هر دم فرست»

مَا	بِ	عَم	خُو	گِر	دِ	اِی	یِ*	دُوسْت	مَا	رَا	عَم	فِ	رِسْت*
تُح	فِ	اِی	کُز	عَم	فِ	رِس	تِی	نَز	دِ	هَر	دَم	فِ	رِسْت*
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	U	-
فاعلاتن				فاعلاتن				فاعلاتن					

1 در هجای هشتم مصراع اول حذف همزه صورت گرفته است.

2 هجای کشیده «دوست» نیز به دو هجای بلند و کوتاه تبدیل شده است.

3 هجای پایانی کشیده، بلند محسوب می‌شود.

◇ تکرار وزن‌واژه یا رکن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن (= فاعلا)

مشخصات:

☆ تعداد پایه‌های آوایی یا وزن‌واژه: ۳ پایه

☆ نشانه‌های هجایی: - - U - -

☆ معادل هجایی: تَن تَن تَن

☆ وزن‌واژه: فاعلاتن

☆ «گرچه یاران فارغاند از حال من از من ایشان را هزاران یاد باد»

گَر	چِ	یَا	فَا	رِ	عَن*	دَز*	حَا	لِ	مَن
اَز	مَ	نِ*	رَا	هَ	زَا	رَا	یَاَد	بَاد	
-	U	-	-	U	-	-	-	U	-
فاعلاتن			فاعلاتن				فاعلاتن (= فاعلا)		

حذف همزه در هجاهای هفتم و هشتم مصراع اول و هجای سوم مصراع دوم وجود دارد.
در رکن پایانی مصراع دوم هجای کشیده «باد» و هجای پایانی «باد» بلند محسوب می‌شوند.

؟؟؟

به وقت تمرین

۱ وزن واژه کدام بیت در مقابل آن نادرست ذکر شده است؟

۱) دیده‌ام می‌جست و گفتند نبینی روی دوست
۲) دمی‌بادوست در خلوت به از صدسال در عشرت
۳) اگر دانی که در زنجیر زلفت
۴) خار تا کی؟ لاله‌ای در باغ امیدم نشان
گزینه «۱»:

دی	د	آم	می	جُس	ث	گُف	تَن	دَم	نَ	بی	نی	رو	ی	دوست	
خُد	دُ	رَف*	شاکر	بود		چَش	مَم	گَن	دَ	رُ*	سی	ما	ب	داشت	
-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	
فاعلاتن				فاعلاتن				فاعلاتن				فاعلاتن			

حذف همزه در هجاهای سوم و یازدهم مصراع دوم

۲ هجای کشیده «بود» به دو هجای بلند و کوتاه تبدیل شده است.

گزینه «۲»:

د	می	با	دوست	دَر	خَل	وَت	بی	هَز*	ضد	سَال	دَر	عِش	رَت		
م	نا*	زا	دی	ن	می	خا	هم	ک	با	یو	سُف	ب	زِن	دا	نَم
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-
مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن			

حذف همزه در هجاهای دهم مصراع اول و دوم مصراع دوم

۲ هجاهای کشیده «دوست» و «سال» به دو هجای بلند و کوتاه تبدیل شده است.

گزینه «۳»:

آ	گر	دا	نی	ک	دَر	زَن	جی	ر	زُل	فَت
گ	رِف	تا	رَسَت*	دَر	پا	یَش	م	م	یَف	گَن
U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-
مفاعیلن			مفاعیلن				فعلول (مفاعی)			

۱ هجای کشیده «رَسَت» به دو هجای بلند و کوتاه تبدیل شده است و حذف همزه نیز در مورد آن صورت گرفته.

گزینه «۴»:

خار	تا	کی	لا	ل	ای	دَر	با	غ	اُم	می	دَم	ن	شاکر		
رَخم	تا	کی	مَر	هت	می	بَر	جا	ن	دَر	دا*	گی	ن	مَن		
-	U	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-		
فاعلاتن				فاعلاتن				فاعلاتن				فاعلاتن (فاعلا)			

۱ در هجای آغاز هر دو مصراع هجای کشیده «خار» و «رَخم» به دو هجای بلند و کوتاه تبدیل شده است.

۲ در هجای دوازدهم مصراع دوم حذف همزه صورت گرفته است.

پاسخ گزینه «۱» است.

پلان آخر یا نکته پایانی

بعد از آشنایی با دو وزن واژه «مفاعیلن» و «فاعلاتن» می‌توانید تقطیع ابیات مختلف را شروع کنید؛ اما اگر با وجود خوانش صحیح بیت و تقسیم‌بندی درست هجاها، به هجاهای ناهماهنگی برخورد کردید، با بحثی به نام «اختیار شاعری» روبه‌رو شده‌اید. در سال آینده این مبحث را هم یاد می‌گیرید؛ پس به توانایی‌هایتان اعتماد کنید و برای تقطیع هجایی و تمرین عروض، به دل دیوان شاعران بزنید.

پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس ۵

۱۱۴. وزن واژه کدام گزینه نادرست آمده است؟

- ۱ گر نگرود ← فاعلاتن ۲ چه شور است این ← مفاعیلن ۳ داند اگر ← مفتعلن ۴ دو سلطان ← فعولن

۱۱۵. در کدام گزینه تمام موارد وزن واژه یکسان دارند؟

- ۱ صد هزاران - گر به کوبت - مسلمانان
۲ می‌شکفتد - گرچه از ما - بس که خوشدل
۳ طعنه زد بر - شد شکر بر - چنان چشمی
۴ ز من نازک - مجو صبرم - نگارا چون

۱۱۶. وزن واژه «مفاعیلن» در کدام گزینه به درستی آمده است؟

- ۱ ز من چون دل ۲ بر جمالت ۳ کار دلم ۴ ما یک طرف

۱۱۷. وزن واژه همه گزینه‌ها یکسان است؛ به جز:

- ۱ تعالی‌الله ۲ مرا کاری ۳ جرعه نوشی ۴ اگر چشمش

۱۱۸. پایه‌های آوایی کدام دو گزینه یکسان است؟

- الف) کجا در عصر او مردم که بودند
ب) محتسب گوتاجو من صوفی رسوارا به شهر
پ) به بازی سوی من آمد به شوخی دل ز من بستد
ت) سران ناکام سر بر خط نهادند
- ۱ الف - ب ۲ ب - پ ۳ پ - ت ۴ الف - ت

۱۱۹. کدام گزینه پایه‌های آوایی وزن «مفاعیلن» را نشان می‌دهد؟

۱	نَ	بَا	وِی	دِی	گِ	رِی	اَن	بَا	ز	گِی	رِیم				
۲	اِیْ	چَ	رِو	زَس	تِیْ	کِ	یَا	رَز	دَر	دَ	رَا	مَ	مَ	رَا	
۳	حَس	رَ	تَم	زِیْ	قِص	صِ	مِی	آ	یَد	ک	مِن	لَب	تِش	نِ	اَم
۴	اِی	تْ	رَا	دَر	زِی	رِ	هَر	لَب	شِک	ک	رِس	تَا	نِی	دِ	گَر

۱۲۰. کدام گزینه بر وزن «مفاعیلن» سروده شده است؟

- ۱ ترا خوانیم و شاید گر بخوانیم
۲ در فراقش رود خون از دیده می‌بارم هنوز
۳ در عرق شد غنچه از گرما و تنگ آمد ز خویش
۴ چون در آید شام آتش در دلم گیرد ز هجر
- وان ز دلگرمی نگوید ترک آرامم هنوز
باد خوش می‌آید از گرما گریبان کرده چاک
خوش چراغی می‌فروزم هر شب اندر شام خویش

۱۲۱. همه ابیات داده شده بر وزن «مفاعیلن» است؛ به جز:

- ۱ از ایشانست دل را شاد کامی
۲ سپاهش را برانگیزد، به دریا برزند غارت
۳ داغ هجرانم نه بس خالم به رخ هم می‌نمای
۴ فلک پیمای بحر آشوب عالم صحن انجم‌تنگ
- وزیشانست جان را نیک‌نامی
مصافش را بیبوندند به گردون بر، کند غوغا
چند سوزم وه که داغی می‌نهی بالای داغ
شبه خفتان دُر پیکان آتشبار بانگ آور

۱۲۲. وزن همه گزینه‌ها به جز گزینه ..... «مفاعیلن» است.

- ۱ ز چشمت جان نشاید برد کز هر سو که می‌بینم
۲ به شادی دید شهری چون بهاری
۳ گر تو فخر آری به خوبی، شاید ای دلبر که تو
۴ دلم جز مهر مه‌رویان طریقی برنی گیرد
- کمین از گوشه‌ای کرده‌است و تیر اندر کمان دارد
چو گوهر گرد شهر اندر حصار
فخر خوبانی و خوبان بر جمالت مفتتن
ز هر در می‌دهم پندش ولیکن درنی گیرد

۱۲۳. وزن «مفاعیلن» در کدام گزینه با سایر گزینه‌ها متفاوت است؟

- ۱ می‌رس ای دل که چون می‌باشد آخر جان غمناکت
۲ ترا بهتر ز هر کس برگزیدم
۳ سمن‌بویان غبار غم چو بنشینند بنشانند
۴ به سامانم نمی‌پرسی نمی‌دانم چه سر داری
- که من دیربست کز یادت فراموش کرده‌ام جان را
چو اندر کارها شایسته دیدم
پری‌رویان قرار از دل چو بستیزند بستانند
به درمانم نمی‌کوشی نمی‌دانی مگر دردم

۱۲۴. رکن پایانی کدام گزینه با سایر گزینه‌ها متفاوت است؟

- ۱ از دوری نیارم جست ترسم زآنکه ناگاهی
- ۲ نباید گوش مالیدن مرا در عشق و نالیدن
- ۳ بدین سر زین بزرگی نام جوییم
- ۴ ز من هرچند سر می‌پیچد آن دلبر

۱۲۵. کدام گزینه بر وزن «فاعلاتن» است؟

- ۱ که باشم من که مهمانت نباشم
- ۲ بوسه‌ای بخشی و زو صدبار برگیری شمار
- ۳ به مهر اندر چنینم کت نمودم
- ۴ چوپوندبدهم گویی که دردشت است سیمایی

۱۲۶. وزن همهٔ گزینه‌ها یکسان است؛ به جز:

- ۱ مهترا هرچند شرم زان هر شاعر به است
- ۲ اگر داننده‌ای در وی برد رنج
- ۳ یک فلک را صد هلال آورده است
- ۴ زندگانی را بقا از مدعاست

۱۲۷. کدام گزینه بر وزن «فاعلاتن» است؟

- ۱ ز یک سو مطربان نالنده بر مل (شراب)
- ۲ ماه را روزی رسد از خوان مهر
- ۳ جهانها عهد با من جز چنین بستی
- ۴ ملک سنجر جهانداری به میراث از پدر دارد

۱۲۸. همهٔ ابیات بر وزن «فاعلاتن» هستند؛ به جز:

- ۱ خامه را برگیر و فرمانی نویس
- ۲ بس که از شیران نیاید جز شکار
- ۳ ذوق روییدن ندارد دانه‌اش
- ۴ گروهی می‌خوران در بوسستانی

۱۲۹. کدام گزینه با بیت «این هم از بخت است کت در دل نباید گفت من / ورنه از خسرو همین گفتار می‌ماند به دل» هم‌وزن است؟

- ۱ اگر بگذشتی یک روز در کوی
- ۲ زندگی مضمون تسخیر است و بس
- ۳ من بدان نذرم که گر میرم به سویم بنگری
- ۴ همی‌خواهم ترا بینم، نظر سویی که من دارم

۱۳۰. در کدام گزینه «فاعلاتن» به «فاعلتن» تبدیل شده است؟

- ۱ اهل گردون دوش چون دیدند بر گردون هلال
- ۲ هرگز عادت نبود این بی‌وفایی
- ۳ بخته‌ای باید که داند سوختن در عشق خوبان
- ۴ چون به دستم باده دادی شیر گیرم کن به شادی

۱۳۱. وزن همهٔ ابیات یکسان است؛ به جز:

- ۱ ناکس از فرمان‌پذیری کسش شود
- ۲ عاشقانت را چو ناید خواب غم گویند باز
- ۳ جلوه کردی بر من از رخ تاروان شد خون ز چشم
- ۴ در تصوف رسم چستن خنده کردن بر خود است

۱۳۲. وزن مصراع «پشت پا هرکس مرا بر سر زدند» در کدام گزینه دیده می‌شود؟

- ۱ نزادم تا کنون دختر وزین پس
- ۲ در درونم سنگ و اندر سنگ نار
- ۳ زمستی چشم نگشایی و تیرت بی‌خطا بر جان
- ۴ گل چنان بی‌آب شد در عهد رخسارت که گر

خورد زنه‌ار با جانم وفاداری دگر گیرد
اگر گل زین صفت باشد غرامت نیست بلبل را
بدان سر نیکوی فرجام جوییم
اگر دستم رسد در پای او افتم

نه مهمان بلکه دربان‌ت نباشم
صدهزاران بد کنی روزی به یک بد نشمری
وگر در دل جز این دارم جهودم
چو از هم بگسلد گویی مگر کشتی است در دریا

تا توانستم نکردم من ز شعری اکتساب
شود زیبا چو پرگوهر یکی گنج
بهر حرفی صد مقال آورده است
کاروانش را درا (زنگ) از مدعاست

دگر سو بلبان نالنده بر گل
داغ بر دل دارد از احسان مهر
نیاری یاد از آن پیمان که کردستی
پدر شاد است در فردوس تا چون او پسر دارد

از فقیری سوی سلطانی نویس
سرخ شد از خون میش آن مرغزار
از تپیدن بی‌خبر پروانه‌اش
گروهی گل چنان در گلستانی

بُدی آن کوی تا سالی سمن‌بوی
آرزو افسون تسخیر است و بس
بین که چون من چند کس مرده است در بازار عشق
به خوبان دیدنم خوشد، عجب خوبی که من دارم

خرمی کردند و فرخ داشتند او را به فال
غیر از این نوبت که در پیوند مایی
بر چنین آتش گذشتن کار هر خامی نباشد
تا توانم صید کردن گر به دست افتد شکاری

آتش از باشد ز طغیان خسش شود
بر درت افتاده هر شب خسته دل‌تنگی دو سه
یا رب آید پیش چشمت آنچه با من کرده‌ای
در تیمم مسح کردن خاک کردن بر سر است

اگر زایم تویی داماد من بس
آب را بر نار من نبود گذار
جهانی کشته شد آنچه می‌گویی «صواب است این»؟
خرمنی از گل بسوزی قطره‌ای ندهد گلاب

آزمون سه (آزمون جامع پایان ترم اول)

تاریخ ادبیات

۱۶۴. در مقابل هر اثر، نام نویسنده آن را بنویسید.

نام اثر	نام نویسنده	نام اثر	نام نویسنده
لمعات		مجالس سبعه	
صد پند		تاریخ گزیده	
مرصادالعباد		بهارستان	

۱۶۵. نام اثر معروف سلمان ساوجی را بنویسید و درباره آن توضیح بدهید.

سبک‌شناسی

۱۶۶. دو مورد از ویژگی‌های فکری شعر سبک عراقی را بنویسید و آن را با سبک خراسانی مقایسه کنید.

۱۶۷. با توجه به ویژگی‌های نثر سبک عراقی، جدول را تکمیل کنید.

- ورود لغات ترکی به نثر
- تألیف کتب عرفانی با ارزش
- کاربرد آرایه‌ها در حد متعادل
- وجود نمونه‌هایی از نثر پیچیده تاریخی

درست	نادرست

موسیقی شعر

۱۶۸. وزن‌واژه و نشانه هجایی کلمات زیر را بنویسید.

واژه	وزن‌واژه	نشانه هجایی
آمده‌ام		
بخوانید		
شرایط		
صاحب‌دلی		
خداوندا		
نمی‌بینی		
استراحت		
گفتارها		
متجیر		
طلبکاران		

۱۶۹. برای پر کردن جدول پایه‌های آوایی بیت زیر، از بین کلمات داده‌شده، جایگزین مناسب را انتخاب کنید.

«چون عدو را خیره باید کرد موسی گف بود   چون ولی را زنده باید کرد عیسی دم بود»

چُن	عَ	دو	را	کَر	د	مُو	سِی	گَف	بُ	وَد
چُن	وَ	لی	را	یَد	بَا	دِ	زِن	دَم	بُ	وَد

«شاهدان - یادگاری - حيله گری - لوازم - نازنینان - غمگساری»

آزایه‌های ادبی

۱۷۰. برای سه حالت تشبیه گسترده، مثال بیاورید.

۱۷۱. ارکان تشبیه را در تشبیهات زیر مشخص کنید.

الف) گل لبخند بر لبان او نقش بست.

ب) مادرم چونان نوری، آسمان خانه را روشن می‌کند.

۱۷۲. با ذکر توضیح بگویید که در کدام‌یک از ترکیبات زیر «دست» معنی مجازی دارد؟

الف) حتماً دستی در کار است.

ب) دستم در آستین لباس نمی‌رود.

پ) تو فرق دست راست و چپ خود را نمی‌دانی!

۱۷۳. تشبیه و مجاز را در بیت زیر مشخص کنید.

«دل ما به دور رویت ز چمن فراغ دارد که چو سرو پایند است و چو لاله داغ دارد»

نقد متن

۱۷۴. متن زیر را بخوانید و به سؤالات پاسخ دهید.

«میان آن درخت چون دل درویشان فارغ‌بال، تهی گشته و خیل زنبور عسل جهت ذخیرهٔ معاش خود پناه بدان قلعه آورده، شاه چون غوغای زنبور دید، از وزیر جهان‌دیده پرسید که اجتماع این مرغان سبک‌پرواز را بر حوالی این درخت سبب چیست ...»

«از این آمدشدهن مقصودشان چیست در این محراب‌گه معبودشان کیست»

۱. با توجه به متن، ویژگی زبانی سبک عراقی را معین کنید.

۲. تشبیه موجود در متن را مشخص کنید و آن را توضیح دهید.

۳. جدول کامل عروضی بیت را رسم کنید و تعیین کنید که پایه‌های آوایی بیت با کدام‌یک از کلمات زیر یکسان است؟
«مدارا - آفرینش - سبکیاری - متعجب»

تاریخ ادبیات

۱۷۵. در متون زیر جای خالی را با عبارات و کلمات مناسب پر کنید.

الف) «.....» در مثنوی «عشاق‌نامه» به مباحث عرفانی پرداخته است و همچنین در کتاب .....، سیروسلوک عرفانی را در قالب نظم و نثر بیان کرده است.

ب) «خواجوی کرمانی از غزل‌پردازان برجستهٔ قرن ۸ است که غزل‌های او بر ..... تأثیر گذاشته و چند مثنوی به پیروی از ..... سروده است.»

۱۷۶. آثار حافظ و عبید زاکانی را از نظر محتوای با هم بررسی کنید.

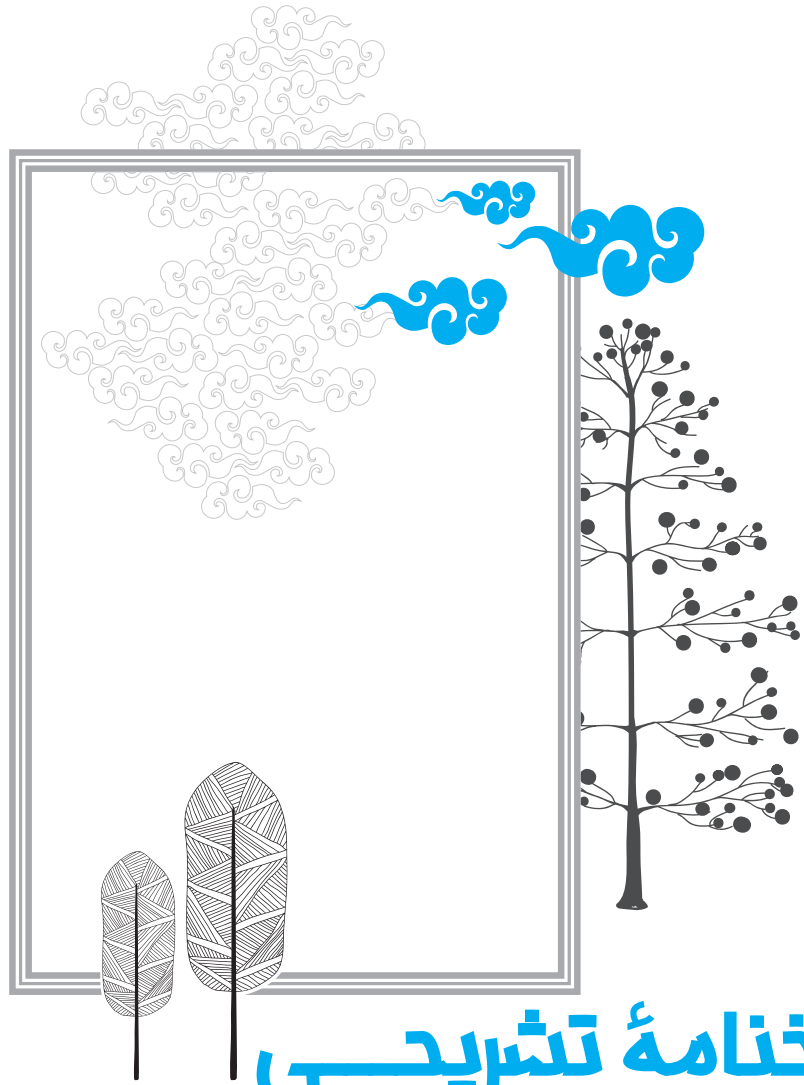
سبک‌شناسی

۱۷۷. تأثیر حملهٔ مغول بر فکر شعر سبک عراقی را توضیح دهید.

۱۷۸. دربارهٔ روند تغییر جایگاه معشوق از سبک خراسانی به عراقی توضیح دهید.

موسیقی شعر

۱۷۹. جدول زیر را با استفاده از کلمات داده‌شده پر کنید.

پاسخنامہ تشریحی

۱۱۸. گزینه ۴

دند	بو	ک	دُم	مَر	او	ر	عص	در	جا	کُ	مصرع ۱	بیت «الف»	پایه‌های آوایی
دند	مو	ن	می	غَت	لا	ب	با	حَت	صا	فَ	مصرع ۲		
دند	ها	نَ	خط	بر	سر	م	کا	نا	را	سَ	مصرع ۱	بیت «ت»	
دند	شا	گُ	بر	تی	گی	دِ	بن	لَز	وا	دَ	مصرع ۲		
فعلون			مفاعیلن			مفاعیلن			وزن			نشانه هجایی	
--U			---U			---U							

بررسی سایر گزینه‌ها:

«ب»:

شهر	پ	را	وا	ی	رُس	فی	صو	من	چ	تا	گو	ت	سب	مُح	مصرع ۱	پایه‌های آوایی
را	ن	می	پش	ت	ای	بس	ذن	گر	پ	ید	ما	فر	گشت		مصرع ۲	
فاعلن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			وزن			نشانه هجایی	
-U-			--U-			--U-			--U-							

«پ»:

تَد	س	من	ز	دل	خی	شو	پ	قد	آ	من	ی	سو	زی	با	پ	مصرع ۱	پایه‌های آوایی
ید	آ	می	کار	تا	گف	کرد		ید	با	چ	تم	گف	دو	پ	مصرع ۲		
مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن			وزن			نشانه هجایی		
---U			---U			---U			---U								

۱۱۹. گزینه ۱: نشانه هجایی به صورت ---U---U---U است که نشانه وزن «مفاعیلن» است. سایر گزینه‌ها وزن «فاعلاتن» را نشان می‌دهند:

«---U---U---U»

۱۲۰. گزینه ۱

نیم	خا	پ	نیم	شا	م	نی	ت	را	خا	نی	مصرع ۱	پایه‌های آوایی	
نیم	دا	ن	هت	در	ب	جز	ک	ما	ره	ب	مصرع ۲		
فعلون			مفاعیلن			مفاعیلن			وزن			نشانه هجایی	
--U			---U			---U							

بررسی سایر گزینه‌ها:

نوز	ة	رَم	با	می	د	دی	تَز	خو	د	رو	قش	را	ف	در	مصرع ۱	گزینه «۲»:	پایه‌های آوایی
نوز	ة	مَم	را	آ	ک	تر	ید	گو	ن	می	گر	دل	ز	وا	مصرع ۲		
خیش	ز	مَد	گا	تَن	و	ما	گر	از	چ	عُن	شد	رَق	ع	در	مصرع ۱	گزینه «۳»:	
چاک	د	گَر	با	ری	گ	ما	گر	دَز	ت	آ	می	خُش	د	با	مصرع ۲		
هجر	ز	رَد	گی	لَم	د	دَر	تَش	م	شا	ید	را	د	چُن	چُن	مصرع ۱	گزینه «۴»:	
خیش	م	شا	دَر	بَن	ش	هر	رَم	ف	می	غی	را	چ	خُش	چ	مصرع ۲		
فاعلن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			وزن			نشانه هجایی		
-U-			--U-			--U-			--U-								

۱۲۱. گزینه ۳

مای	ن	می	هم	پ	لَم	خا	نَم	ن	بس	خا	را	هج	غ	دا	مصرع ۱	پایه‌های آوایی
داغ	ی	لا	با	ن	می	غی	وَه	ک	دا	غی	رَم	سو	چند		مصرع ۲	
فاعلن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			وزن			نشانه هجایی	
-U-			--U-			--U-			--U-							

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه «۱»:

پایه‌های آوایی	مصرع ۱	آ	زی	شا	نست	دل	را	شاد	کا	می
	مصرع ۲	وَ	زی	شا	نست	جانر	را	نیک	نا	می
وزن		مفاعیلن			مفاعیلن			فعولن		
نشانه هجایی		---U			---U			--U		

پایه‌های آوایی	گزینه «۲»:	س	پا	هش	را	ب	رن	گی	زَد	پ	در	یا	بر	زَ	ند	غا	رَت
		م	صا	فش	را	ب	پی	وَن	دَد	پ	گر	دوکر	بَر	کُ	ند	عُو	غا
پایه‌های آوایی	گزینه «۴»:	فَ	لک	پی	ما	ی	شَه	را	شو	پ	عا	لَم	صَح	ن	ان	جُم	تَگ
		شَ	بِه	خِف	تا	ن	دُر	پی	کا	ن	آ	تَش	با	ر	باکر	گا	وَر
وزن		مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن						
نشانه هجایی		---U			---U			---U			---U						

۱۲۲. گزینه ۲ و وزن این بیت «فاعلاتن» است:

پایه‌های آوایی	مصرع ۱	گر	تُ	فخ	را	ری	ب	خو	بی	شا	ی	دی	دل	بر	ک	تُ
	مصرع ۲	فخ	ر	خو	با	نی	ی	خو	باکر	بر	ح	ما	لَت	مُف	ت	تَن
وزن		فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن					
نشانه هجایی		--U-			--U-			--U-			--U-					

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه «۲»:

پایه‌های آوایی	مصرع ۱	ب	شا	دی	دی	د	شَه	ری	چُن	ب	ها	ری
	مصرع ۲	جُ	گُو	هَر	گِر	دِ	شَه	رَن	دَر	ح	صا	ری
وزن		مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن			فعولن	
نشانه هجایی		---U			---U			---U			--U	

پایه‌های آوایی	گزینه «۱»:	ز	چش	مَت	جانر	نَ	شا	یَد	بُرد	گَز	هر	سو	ک	می	بی	تَم	
		ک	می	نَز	گو	شِ	ای	گَر	دَس	تُ	تی	رَن	دَر	ک	ماکر	دا	رَد
پایه‌های آوایی	گزینه «۴»:	د	لَم	جُز	مِه	ر	مه	رو	یاکر	ط	ری	قی	بَر	ن	می	گی	رَد
		ز	هر	دَر	می	دَ	هم	پَن	دَش	وَ	لی	گَن	دَر	ن	می	گی	رَد
وزن		مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن						
نشانه هجایی		---U			---U			---U			---U						

۱۲۳. گزینه ۲ و وزن مفاعیلن در این بیت سه‌پایه دارد:

پایه‌های آوایی	مصرع ۱	تُ	را	یه	تر	ز	هر	کس	بر	گ	زی	دم
	مصرع ۲	جُ	ان	در	کار	ها	شا	یس	ت	دی	دم	
وزن		مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن			فعولن	
نشانه هجایی		---U			---U			---U			--U	

بررسی سایر گزینه‌ها:

گت	نا	غم	ن	جا	خِر	دا	ش	با	می	چو	ک	دل	پُری	م	گزینه «۱»:	پایه‌های آوایی
را	جا	آم	د	گر	مُش	را	ف	دَت	یا	کز	ریست	دی	من	ک		
تند	شا	ین	تند	شی	ین	جُ	غم	ر	با	عُ	یا	بو	من	سَن	گزینه «۳»:	
تند	تا	پس	زَند	تی	پس	جُ	دل	رَز	را	ق	یا	رو	ری	پ		
ری	دا	سَر	چ	نم	می	دا	ن	سی	می	پُری	ن	نم	سا	پ	گزینه «۴»:	
دم	دَر	گَر	م	نی	می	دا	ن	شی	می	کو	ن	نم	دَر	پ		
مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				وزن
---U				---U				---U				---U				نشانه‌های

۱۲۴. گزینه ۳

بیم	جو	م	نا	گی	رُ	بُ	ز	سر	د	ب	مصراع ۱	پایه‌های آوایی
بیم	جو	م	جا	قَر	وی	کُ	نی	سر	دا	ب	مصراع ۲	
فعولن				مفاعیلن				مفاعیلن				وزن
--U				---U				---U				نشانه‌های

بررسی سایر گزینه‌ها:

هی	گا	نا	ک	ز	سَم	تَر	جُست	با	رَم	ن	ری	دو	زو	آ	گزینه «۱»:	پایه‌های آوایی
رَد	گی	گر	د	ری	دا	فا	و	جا	جا	هار	زین	رَد	خُ			
دَن	لی	نا	قُ	عش	دَر	را	م	دَن	لی	ما	گوش	بَا	یَد	ن	گزینه «۲»:	
را	بُل	بُل	نیست	را	مَت	غ	سَد	با	قَت	ص	ز	گَر	گُل	آ		
مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				وزن
---U				---U				---U				---U				نشانه‌های

گزینه «۴»: دقت کنید پایه سوم این بیت مانند بیت «۱» و «۲» کامل است و مانند بیت «۳» نیست که حذف دارد.

بَر	دِل	دَا	چ	پی	می	سَر	چند	هر	مَن	ز	مصراع ۱	پایه‌های آوایی
تَم	اُف	اَو	ی	پَا	دَر	سَد	ر	تَم	گَر	آ	مصراع ۲	
مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				وزن
---U				---U				---U				نشانه‌های

۱۲۵. گزینه ۲

مار	ش	ری	گی	بر	ر	با	صد	زو	ی	شی	ای	س	بو	مصراع ۱	پایه‌های آوایی	
ری	م	نش	بد	یک	ب	زی	رو	نی	ک	بد	را	ه	صد	مصراع ۲		
فاعلن				فاعلاتن				فاعلاتن				فاعلاتن				وزن
-U-				--U-				--U-				--U-				نشانه‌های

بررسی سایر گزینه‌ها:

سَم	با	ن	ت	ما	مِه	ک	من	سَم	با	ک	گزینه «۱»:	پایه‌های آوایی
سَم	با	ن	ت	با	در	ک	بَل	م	م	ن		
دم	مو	ن	ک	نم	نی	ج	دَر	زَن	مِه	ب	گزینه «۳»:	
دم	هو	ج	رَم	دا	ز	ج	دَل	دَر	گَر	و		
فعولن				مفاعیلن				مفاعیلن				وزن
--U				---U				---U				نشانه‌های

بی	ما	سی	تست	دَش	دَر	ک	بی	هم	گو	بی	دَد	وَن	پی	چُ	مصراع ۱	پایه‌های آوایی
یا	دَر	دَر	تِست	کَش	گَر	م	بی	لَد	گو	بی	بُگ	هم	آز	چُ	مصراع ۲	
مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن			مفاعیلن			وزن		نشانه هجایی		
---U			---U			---U			---U							

۱۲۶. گزینه ۲

رَد	ب	وِی	دَر	ای	دِ	نَن	دا	گر	آ	مصراع ۱	پایه‌های آوایی
کِی	ی	هَر	گُ	پُر	چُ	با	زِی	وَد	شَ	مصراع ۲	
فعلون		مفاعیلن			مفاعیلن			وزن		نشانه هجایی	
--U		---U			---U						

بررسی سایر گزینه‌ها: همه بر وزن «فاعلاتن» هستند؛ با این تفاوت که بیت اول چهار پایه دارد: گزینه «۱»:

هست	ب	عَر	شا	هَر	نِ	زا	رَم	چند	شع	رَم	هر	تَ	مِه	مصراع ۱	پایه‌های آوایی
ساب	تَ	اِک	رِی	شع	زِ	مَن	دَم	تَم	نَ	کَر	نِیس	تَ	تا	مصراع ۲	
فاعلن		فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			وزن		نشانه هجایی		
-U-		--U-			--U-			--U-							

است	دِ	وَر	لا	لا	ه	صد	را	لک	فَ	یک	مصراع ۱	گزینه «۳»:	پایه‌های آوایی
است	دِ	وَر	لا	قا	م	صد	فی	حر	رِ	بِه	مصراع ۲		
عاست	دَ	مُد	از	قا	بَ	را	نی	گا	دِ	زن	مصراع ۱	گزینه «۴»:	پایه‌های آوایی
عاست	دَ	مُد	از	را	دَ	را	نَش	وا	کار	مصراع ۲			
فاعلن		فاعلاتن			فاعلاتن			وزن		نشانه هجایی			
-U-		--U-			--U-								

۱۲۷. گزینه ۲

مهر	نِ	خا	از	سد	رِ	زی	رو	ماه	را	مصراع ۱	پایه‌های آوایی
مهر	نِ	سا	اح	دَز	رَ	دا	دل	داغ	بر	مصراع ۲	
فاعلن		فاعلاتن			فاعلاتن			وزن		نشانه هجایی	
-U-		--U-			--U-						

بررسی سایر گزینه‌ها: سایر گزینه‌ها در وزن «مفاعیلن» سروده شده‌اند: گزینه «۱»:

مُل	بَر	دِ	لَن	نا	بَا	رِ	مط	یک	سَو	زِ	مصراع ۱	پایه‌های آوایی
گَل	بَر	دِ	لَن	نا	لَا	بُ	بُل	گر	سَو	دِ	مصراع ۲	
فعلون		مفاعیلن			مفاعیلن			وزن		نشانه هجایی		
--U		---U			---U							

گزینه «۳»:

تِی	بَس	نِی	چُ	جَز	بَا	عَهْد	نا	ها	خَ	مصراع ۱	پایه‌های آوایی
تِی	دَس	گَر	ک	مَ	زَا	دَ	ری	یا	نَ	مصراع ۲	
مفاعیلن		مفاعیلن			مفاعیلن			وزن		نشانه هجایی	
---U		---U			---U						

گزینه «۴»:

پ	دَر	دَا	رَد	پ	مِی	رَا	تَز	پ	دَر	دَا	رَد	مصراع ۱	پایه‌های آوایی
پ	سَر	دَا	رَد	پ	دُوس	دَر	اَو	پ	دَر	دَا	رَد	مصراع ۲	
مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				وزن	
---U				---U				---U				نشانه هجایی	

۱۲۸. گزینه ۴

گ	رَو	هَی	مِی	خُ	رَا	دَر	بَو	س	تَا	نِی	مصراع ۱	پایه‌های آوایی	
گ	رَو	هَی	گَل	جُ	نَا	دَر	گَل	سِی	تَا	نِی	مصراع ۲		
مفاعیلن				مفاعیلن				فَعولن				وزن	
---U				---U				--U				نشانه هجایی	

بررسی سایر گزینه‌ها:

م	خَا	مِ	رَا	بِر	گِی	رُ	فِر	مَا	نِی	نِ	وِیَس	گزینه «۱»:	پایه‌های آوایی
م	اَز	فَت	قِی	رِی	سَو	یِ	سُل	طَا	نِی	نِ	وِیَس		
ب	سِ	کِ	اَز	شِی	رَا	نَ	یَا	یَد	جَز	شِ	کَاَر	گزینه «۴»:	پایه‌های آوایی
س	سِرْخ	شَد	اَز	خَو	نِ	مِی	شَا	مِرْغ	زَاَر	نِ	اَش		
دُ	قِی	رَو	یِی	دَن	نَ	دَا	رَد	دَا	دَا	نِ	اَش	گزینه «۳»:	پایه‌های آوایی
اَز	تِی	پِی	دِن	بِی	حَ	بِر	پِر	وَا	نَ	اَش			
فاعلاتن				فاعلاتن				فاعلاتن				وزن	
--U-				--U-				-U-				نشانه هجایی	

۱۲۹. گزینه ۳ «فاعلاتن» چهارپایه‌ای

اِی	مَز	تَخ	تَسْت	کِت	دَر	دِل	نَ	یَا	یَد	گَف	تِ	مِن	بیت سؤال	پایه‌های آوایی
وَر	اَز	حُس	رُو	مِی	گُف	تَار	مِی	مَا	نَد	پِ	دِل			
مِن	دَا	نَد	رَم	کِ	گِر	مِی	رَم	پِ	سَو	یَم	پِن	رِی	گزینه «۳»:	پایه‌های آوایی
بِی	چُن	مِن	چِنَد	گَس	مُر	دَسْت	دَر	بَا	زَا	رِ	عِشْق			
فاعلاتن				فاعلاتن				فاعلاتن				وزن		
--U-				--U-				--U-				نشانه هجایی		

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه «۱»: وزن این بیت «مفاعیلن» است.

اَ	گِر	بُگ	دَش	تَ	مِی	یَک	رَو	ز	دَر	کَوِی	پایه‌های آوایی		
بُ	دِی	اَر	کَو	یِ	تَا	سَا	لِی	سَن	مِن	بَوِی			
مفاعیلن				مفاعیلن				فَعولن				وزن	
---U				---U				--U				نشانه هجایی	

گزینه «۴»:

چهار بار تکرار «مفاعیلن»

اَ	مِی	خَا	هَم	تُ	رَا	بِی	تَم	نَ	ظَر	سَو	یِی	کِ	مِن	دَا	رَم	پایه‌های آوایی	
بِ	خَو	بَا	دِی	دَ	نَم	خَو	شَد	عَ	جَب	خَو	یِی	کِ	مِن	دَا	رَم		
مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				وزن	
---U				---U				---U				---U				نشانه هجایی	

گزینه «۲»:

در این بیت فقط سه پایه «فاعلاتن» داریم:

پایه‌های آوایی	مصرع ۱	زن	د	گی	مض	مو	ن	تس	خی	رس	ت	بس
	مصرع ۲	آ	ر	زو	اف	سو	ن	تس	خی	رس	ت	بس
وزن		فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلن	
نشانه هجایی		--U-			--U-			--U-			-U-	

۱۳۰. گزینه ۱ در رکن پایانی

پایه‌های آوایی	مصرع ۱	آه	ل	گر	دو	دوش	چُن	دی	دند	بر	گر	دو	ه	لال
	مصرع ۲	خُر	ر	می	گر	دَن	دُ	قَر	رُخ	دَاش	تَن	دو	را	فال
وزن		فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلن			
نشانه هجایی		--U-			--U-			--U-			-U-			

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه «۲»: سه پایه «فاعلاتن» کامل

پایه‌های آوایی	مصرع ۱	هر	گ	رت	عا	دَت	ن	بو	دی	بی	و	فا	بی
	مصرع ۲	غی	ر	زیر	تُو	بَت	ک	دَر	پی	وَن	د	ما	بی
وزن		فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلن		
نشانه هجایی		--U-			--U-			--U-			-U-		

پایه‌های آوایی	گزینه «۳»:	پُخ	ت	ای	با	یَد	ک	دا	نَد	سوخ	تَن	دَر	عِش	قی	خو	بان	
	گزینه «۴»:	بَر	ج	نی	نا	تَش	گ	دَش	تَن	کا	ر	هر	خا	می	ن	با	شَد
		چُن	ب	دَس	تَم	با	د	دا	دی	شیر	گی	رَم	گُن	ب	شا	دی	
		تا	ت	وا	تَم	صید	گر	دَن	دَن	گر	ب	دَس	تُف	دَد	ش	کا	ری
وزن		فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلن			
نشانه هجایی		--U-			--U-			--U-			--U-			-U-			

۱۳۱. گزینه ۱ «فاعلاتن» سه پایه‌ای

پایه‌های آوایی	مصرع ۱	نا	ک	تسز	قَر	ما	پ	دی	ری	گس	ش	ود
	مصرع ۲	آ	ت	سَر	با	شَد	ز	طُغ	یا	حَس	ش	ود
وزن		فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلن			فاعلن	
نشانه هجایی		--U-			--U-			-U-			-U-	

بررسی سایر گزینه‌ها:

پایه‌های آوایی	گزینه «۲»:	عا	ش	قا	نَت	را	ج	نا	یَد	خاب	عَم	گو	بند	باز		
	گزینه «۳»:	بَر	د	رت	اُف	تا	د	هر	سَب	حَس	ت	دل	تن	گی	د	س
	گزینه «۳»:	چِل	و	گر	دی	بَر	م	نَز	رُخ	تا	ر	وا	شد	خو	ز	چشم
	گزینه «۴»:	یا	ر	با	یَد	پی	ش	چَش	مَت	آخ	چ	با	ما	گر	د	ای
		در	ت	صو	وُف	رَس	م	جَس	تَن	خَن	د	گر	دَن	بَر	خ	دست
		در	ت	یَم	مُم	مَسح	گر	دَن	دَن	خاک	گر	دَن	بَر	سَن	رَس	رست
وزن		فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلن		
نشانه هجایی		--U-			--U-			--U-			--U-			-U-		

۱۶۱. «گزینۀ ۴» «قمر» مجاز و استعاره از روی زیبا - شکر مجاز و استعاره از روی زیبا، خال و خط مشکین روی صورت قرار دارد. بررسی سایر گزینه‌ها: گزینۀ «۱»: دهان مجاز از لب کام؛ مجاز از آرزو / گزینۀ «۲»: جام مجاز از شراب / گزینۀ «۳»: پیمانۀ مجاز از شراب.

نقد متن

۱۶۲. «الف»: مضمون کلی بیت عرفانی است، شاعر به این موضوع اشاره می‌کند که برای درک حقیقت چه راه سختی در پیش دارد؛ ولی برای بیان این مضمون از نقد اجتماعی به زاهدان ریاکار بهره برده است.
«ب»:

مصراع	تا	چ	با	زی	رُخ	نَ	ما	یَد	بی	دَ	قی	خا	هیَم	راند
نشانه‌های هجایی	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-	-U-
وزن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن

«پ»: کاربرد فراوان واژگان عربی، نبود کاربردهای کهن زبانی
«ت»: سقف بلند ساده بسیار نقش؛ یعنی آسمان پرستاره و مجازاً تمام هستی منظور است که هیچ دانایی نمی‌تواند به حقیقت آن پی ببرد.
رباعی: محیط؛ یعنی دریا و منظور از مصراع اول افرادی است که در دانایی برتر هستند. «شب تاریک» در بیت دوم هم یعنی «عالم هستی» که تاریک و درک‌ناشدنی است و ره از آن بیرون نبردن یعنی درک نکردن آن، فسانه هم یعنی داستان که منظور کل رباعی این است که بزرگان خرد هم نتوانستند عالم هستی را درک کنند.

پس بیت سؤال و رباعی خیام هر دو در این باره هستند که ما توانایی شناخت عالم هستی را نداریم.

۱۶۳. «وقت گل» مجازاً «فصل بهار» است که یکی از ویژگی‌های آن رویش مجدد گل‌ها است. معنی مصراع اول مفهوم عیش و نوش و خوش‌گذرانی را می‌رساند که از لوازم فصل بهار است.

تاریخ ادبیات

۱۶۴

نام اثر	نام نویسنده	نام اثر	نام نویسنده
لمعات	فخرالدین عراقی	مجالس سبعه	مولوی
صد بند	عبید زاکانی	تاریخ گزیده	حمدالله مستوفی
مرصادالعباد	نجم‌الدین رازی	بهارستان	جامی

۱۶۵. مثنوی جمشید و خورشید که به شیوه داستان‌های نظامی سروده شده است.

سبک‌شناسی

۱۶۶

خراسانی	عراقی
ستایش خرد	ستایش عشق
شادی‌گرایی	غم‌گرایی
وصال	فراق
واقع‌گرایی یا توجه به دنیای بیرون	ذهن‌گرایی یا توجه به دنیای درون
رواج روحیات حماسی و پهلوانی	رواج روحیات اخلاقی و عرفانی
باور به اراده و اختیار	باور به قضا و قدر
زمینی بودن معشوق	آسمانی بودن معشوق
بازتاب اندک علوم در شعر	بازتاب بیشتر علوم در شعر

۱۶۷

درست	نادرست
ورود لغات ترکی به نثر	تألیف کتب عرفانی بالارزش (عرفان درسی شد و کتاب عرفانی مهمی در این دوره نوشته نشد).
وجود نمونه‌هایی از نثر پیچیده تاریخی	کاربرد آرایه‌ها در حد متعادل (در اندیشه ادیبان این دوره، صنایع ادبی جای تعقّت و تفکّر را گرفت؛ اما چون استعدادهای بزرگی در این عرصه ندرخشیدند، در کتاب‌های مصنوع و متکلف بیشتر به ظاهرسازی و تصنع پرداختند و به استعاره‌های دور از ذهن و آوردن سجع‌های متوالی و بی‌روح روی آوردند).

۱۶۸

واژه	وزن واژه	نشانه هجایی
آمدهام	مفتعلن	-UU-
بخوانید	فعولن	--U
شرایط	فعولن	--U
صاحب‌دلی	مستفعلن	-U--
خداوندا	مفاعیلن	--U-

واژه	وزن واژه	نشانه هجایی
نمی‌بینی	مفاعیلن	--U-
استراحت	فاعلاتن	--U-
گفتارها	مستفعلن	-U--
متحیر	فاعلاتن	--UU
طلبکاران	مفاعیلن	--U-

۱۶۹

پایه‌های آوایی	مصراع ۱	چُن	عَ	دو	را	خِ	رِ	بَا	یَد	کَر	د	مُو	سِی	گَف	بُ	وَد
	مصراع ۲	چُن	وَ	لِی	رَا	زِن	دِ	بَا <td>یَد</td> <td>کَر</td> <td>د</td> <td>عِی</td> <td>سِی</td> <td>دَم</td> <td>بُ</td> <td>وَد</td>	یَد	کَر	د	عِی	سِی	دَم	بُ	وَد
وزن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن
نشانه هجایی	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--

باید کلماتی که بر وزن «خیره باید» و «کرد عیسی» هستند را انتخاب کنید؛ یعنی وزن فاعلاتن: یادگاری (یا دِ گاری)، نازنینان (نا زنی ناکر)، غمگساری (غم گ سا ری) وزن سایر کلمات: شاهدان (-U- فاعلن) - لوازم (فعولن -U-) و حيله گری (مفتعلن -UU-)

آرایه‌های ادبی

۱۷۰. تشبیه گسترده سه حالت دارد:

۱. تمام ارکان تشبیه ذکر می‌شود: صورت او مانند خورشید زیبا است.

مشبه ازات مشبه به وجه شبه

۲. ادات تشبیه ذکر نمی‌شود: صورت او در زیبایی خورشید است.

۳. وجه شبه ذکر نمی‌شود: صورت او مانند خورشید است.

۱۷۱. الف گل لیخند: تشبیه فشرده اضافی ← لیخند (مشبه) در زیبایی و شکفتگی (وجه شبه) مانند (ادات تشبیه) گل (مشبه به) است.

ب) مادر (مشبه) چونان (ادات تشبیه) نور (مشبه به) روشن کردن خانه (وجه شبه)

۱۷۲. الف) آیا دست به تنهایی می‌تواند در کار باشد، خیر. صاحب دست است که در کاری است؛ پس این کلمه مجاز دارد.

۱۷۳. «چمن»: مجاز از «باغ» دل من چو سرو پایند است، دل من چو لاله، داغ (سیاهی وسط گل لاله) دارد.

نقد متن

۱۷۴. ۱. با اینکه متن کهن است، زبان آن ساده و روان است. ساده‌نویسی ویژگی مهم زبانی سبک عراقی است.

۲. میان (منظور داخل تنه درخت است) آن درخت (مشبه) چون (ادات تشبیه) دل درویشان فارغ‌بال (مشبه به) تهی (وجه شبه) گشته.

۳.

پایه‌های آوایی	مصراع ۱	آ	زِدِ	آ	مَد	شُن	دَن	مَق	صو	د	شَا	چِیست
	مصراع ۲	دَ	رِی	مَح	رَاب	گَه	مَع	بو	د	شَا <td>کِیست</td>	کِیست	
وزن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
نشانه هجایی	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--	-U--

پایه‌های آوایی بیت «مفاعیلن» است و با پایه‌های آوایی واژه «سبکباری» یکسان است. بررسی سایر واژگان: مدارا (فعولن)، آفرینش (فاعلاتن)، متعجب (فاعلاتن).

تاریخ ادبیات

۱۷۵. الف) فخرالدین عراقی - لمعات

ب) حافظ - پنج گنج نظامی

۱۷۶. حافظ: توجه به موضوعات اجتماعی و اصلاح‌گری، غزل عاشقانه عارفانه، نمود فرهنگ ایرانی اسلامی

عبید: بیان انتقاد اجتماعی با زبانی تند و بیانی طنزآمیز

مقایسه: حافظ، در انتقادات اجتماعی رویکرد اصلاح‌گری داشت تا بیان تند و گزنده و در دیوان حافظ موضوعات غنایی بیشتر نمود دارد.

سبک‌شناسی

۱۷۷. «بعد از حمله مغول و خدشه‌دار شدن غرور و احساسات ملی ایرانیان، نیاز به سخنان آرام‌بخش و توجه به امور اخروی بیشتر می‌شود و این امر باعث رواج بیشتر تصوف می‌گردد؛ برخی اندیشه‌ها، از جمله بی‌اعتباری دنیا و اعتقاد به قضا و قدر رواج بیشتری می‌یابند.»

۱۷۸. «در دوره خراسانی، معشوق شاعر، زمینی و دست‌یافتنی بود؛ ولی در شعر این دوره، مقام معشوق اندک‌اندک متعالی می‌گردد تا آنجا که گاه با معبود یکی می‌شود.»